Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

॥ लिङ्गकोशः ॥

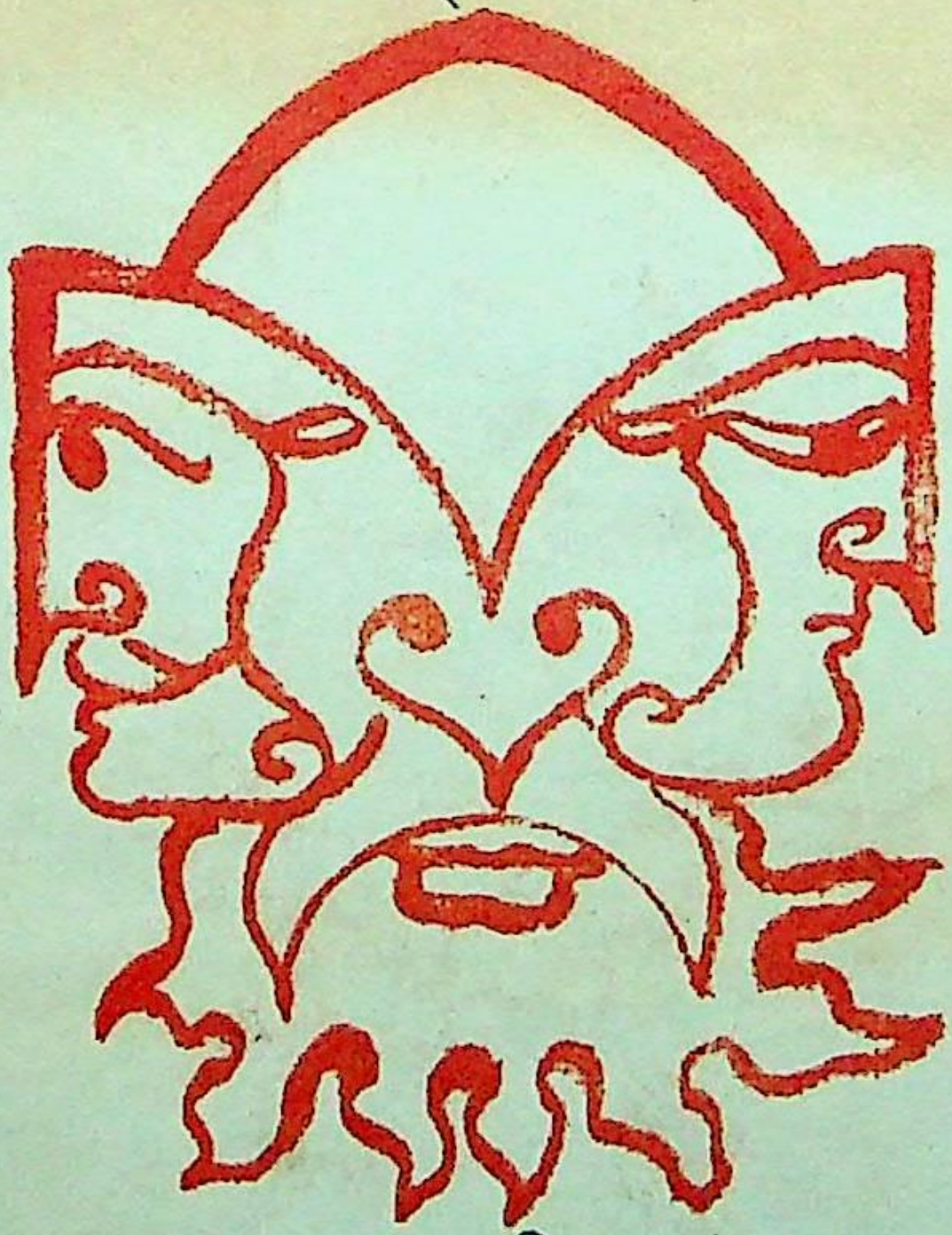

रचयिता

डॉ. च. ल. भा. शर्मा

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

महामहोपाध्याय सत्यव्रत शास्त्रिभ्यः

सादरं समर्पयति

[illegible]

20.2.14

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

॥ लिङ्गकोशः ॥

A DICTIONARY OF GENDERS OF SANSKRIT WORDS

रचयिता

डो. चल्ला. लक्ष्मीनारायणशर्मा

M. A., M. Ed., Ph. D.

व्याकरणविद्याप्रवीणः,

साहित्यविद्याप्रवीणः,

भाषाप्रवीणश्च ।

प्रवाचकः

गु. के. सं. विद्यापीठम्,

पुरनाट्टुकरा ।

भारतमुद्राप्रकाशनम् ।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

लिङ्गकोशः ।

रचयिता – च. ल. ना शर्मा

मुद्रणं प्रकाशनञ्च – भारतमुद्रा ।

प्रथमं प्रकाशनम् – 1000 प्रतयः ।

सेप्टेम्बर्, 1997

प्राप्तिस्थानम् –

भारतमुद्रा, पुरनाट्टुकरा, तृश्शूर - 680551

डा. च. ल. ना. शर्मा,
'वैकुण्ठम्' 4 – 73713,
पि. ओ. चिट्टिलप्पिल्ली,
तृश्शूर, केरलाः – 680551

मूल्यम् – रू. १२/- (द्वादशरूप्यकाणि)

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

सर्वेऽधिकाराः रचयित्रधीनाः ।

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

प्राक्कथनम्

लीनं = प्रच्छन्नम्, अर्थं गमयतीति लिङ्गमिति पदस्यार्थः। एतच्च पुल्लिङ्गं, स्त्रीलिङ्गं, नपुंसकलिङ्गमिति त्रिविधं भवति। एतेषां लक्षणं 'स्त्रियाम्' (पा. सू. ४-१-३) इति सूत्रस्य महाभाष्ये प्रोक्तम् -

"स्तनकेशवती स्त्री स्यात् लोमशः पुरुषः स्मृतः।
उभयोरन्तरं यच्च तदभावे नपुंसकम्॥" इति।

स्तनकेशवत्त्वं स्त्रीत्वं, लोमवत्त्वं पुंस्त्वं, स्तनकेशशिश्नवत्त्वाभावे स्त्रीपुंस्त्वसाम्यात् नपुंसकत्वमिति कथ्यते। एतादृशं लिङ्गं मनुष्येष्वेव घटते। पशुपक्ष्यादिषु, प्राणिषु, अचेतनेषु च ज्ञातुमशक्यम्। अतः महाभाष्ये पक्षान्तराण्यपि प्रतिपादितानि। सत्त्वरजस्तमोगुणानाम् उपचयावस्था पुंस्त्वम्, अपचयावस्था स्त्रीत्वं, साम्यावस्था नपुंसकत्वमिति

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

लक्षणेन पदार्थानां भिन्नलिङ्गत्वम्, एकस्यैव पदार्थस्य अवस्थाभेदेन अनेकलिङ्गत्वञ्च उपपद्यते। परन्तु अत्र लिङ्गनिर्णये लोकः (शिष्टाः) एव प्रमाणम्।

महाभाष्ये पस्पशाह्निके 'सिद्धे शब्दार्थसम्बन्धे लोकतोऽर्थप्रयुक्ते शब्दप्रयोगे शास्त्रेण धर्मनियमः' इति वार्तिकस्य व्याख्याने महाभाष्यकारेण शब्दानामर्थनिर्णये यथा लोकः प्रमाणमित्युक्तं तथैव 'विभाषा वृक्षमृगतृण ...' (पा. सू. १-४-१२) इति सूत्रे भाष्ये 'लिङ्गमशिष्यं लोकाश्रयत्वाल्लिङ्गस्य' इति लिङ्गनिर्णयेऽपि लोक एव प्रमाणमिति प्रोक्तम्।

एवञ्च लिङ्गनिर्णये शिष्टप्रयोग एव प्रमाणमिति सिद्धम्। केचित् अर्थलिङ्गं, शब्दलिङ्गञ्च भिन्नं मन्यते। अर्थानुसारं पुरुषाणां कथनाय पुल्लिङ्गस्य, स्त्रीणां विषये स्त्रीलिङ्गस्य, अन्यत्र नपुंसकलिङ्गस्य च प्रयोगः अर्थलिङ्गं विद्यते। परन्तु स्त्रीविषये पुल्लिङ्गस्य, नपुंसकलिङ्गस्य च प्रयोगः (दाराः,

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

गृहाः = भार्या; कलत्रम् = भार्या) पुरुषविषये नपुंसकलिङ्गस्य प्रयोगः (मित्रं = सुहृत्), एकस्य शब्दस्य एकस्मिन्नेवार्थे त्रिषु लिङ्गेषु प्रयोगः (तटः, तटी, तटम्), एकस्यैव शब्दस्य विभिन्नेष्वर्थेषु विभिन्नेषु लिङ्गेषु प्रयोगश्च (कमलः = मृगविशेषः, कमला = लक्ष्मीः, कमलम् = पद्मम्) दृश्यते। एवं केचित् शब्दाः अलिङ्गाः (अव्ययानि) केचित् अविशिष्टलिङ्गाश्च (त्रिषु लिङ्गेषु समानरूपाः युष्मद्, अस्मद् इत्यादयः) सन्ति। तथा च शास्त्रेण शब्दस्वरूपमाश्रित्यैव लिङ्गनिर्धारणं क्रियते प्रक्रियानिर्वाहाय, साधुत्वनिरूपणाय च। एतदेव शब्दलिङ्गमित्युच्यते। अर्थलिङ्गादपि शब्दलिङ्गमेव लोकसम्मतं, सुज्ञेयमिति कृत्वा पाणिन्यादयः वैयाकरणाः, कोशकाराश्च लिङ्गानुशासनेषु, कोषेषु च शब्दानां लिङ्गं निरदिशन्। तत्र लिङ्गविषये अनेके विकल्पाः, मतभेदाश्च दृश्यन्ते। सर्वेषां सङ्ग्रहः दुष्करश्च।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

पाणिनीयं लिङ्गानुशासनम्, अमरकोशम्,

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha
अन्याश्च प्रसिद्धान् कांश्चित् कोशानूरीकृत्य लिङ्ग-कोषोऽयं सङ्ग्रहेण व्यरचि। संस्कृतमधीयानानां छात्राणामुपयोगाय विभिन्नैरुपायैः शब्दानां वर्गीकरणं, लिङ्गनिर्देशश्च समपादि।

ग्रन्थस्वरूपम्।

लिङ्गकोशेऽस्मिन् पञ्च अध्यायाः सन्ति।

1 प्रथमोऽध्यायः — पर्यायाध्यायः।

अत्राकारादिक्रमेण समानार्थकानां शब्दानां लिङ्गं प्रदर्शितम्। पर्यायशब्देन तद्विशेषवाचकाः (नामानि) अपि गृह्यन्ते। यथा -

गिरिपर्यायाः — १ पुंलिङ्गे भवन्ति। गिरीणां नामानि हिमालयः इत्यादीन्यपि पुंलिङ्गे भवन्ति। अपवादः- गन्धमादनम् - २ इति नपुंसके भवति।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.
पर्यायाणां, तद्विशेषवाचकानाञ्च लिङ्गभेदाः अपवादे प्रदर्शिताः। यथा -

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

कुसुमपर्यायाः - ३ नपुंसके भवन्ति सामान्यतः। कुसुमपर्यायेषु सुमनाः - २ स्त्रीलिङ्गे, कुसुमः- १, ३ पुंनपुंसकयोश्च प्रयुज्येते। कुसुमविशेषाः पद्मः १, ३; कमलः १, ३; उत्पलः १, ३ पुंनपुंसकयोः प्रयुज्यन्ते। मल्लिका - २ स्त्रीलिङ्गे प्रयुज्यते।

2 द्वितीयोऽध्यायः - प्रत्ययाध्यायः।

अत्र अकारादिक्रमेण प्रत्ययाः, तदन्तानां लिङ्गं सोदाहरणं प्रदर्शितम्। तत्र अपवादानामपि निर्देशः कृतः। यथा -

घ - १ घप्रत्ययान्तः पुंलिङ्गे भवति। उदा - विस्तरः, गोचरः। अपवादः - लिङ्गम् ३, भगम् ३, पदम् ३ एते घप्रत्ययान्ताः नपुंसके प्रयुज्यन्ते।

3 तृतीयोऽध्यायः — शब्दसङ्ग्रहाध्यायः।

अत्र अकारादिक्रमेण, अकारादिक्रमेण,

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha
कोषादिक्रमेण च शब्दानां सङ्ग्रहेण लिङ्ग-निर्देशः कृतः। अकारान्तशब्दस्य स्त्रीलिङ्गे आकारान्तत्वम् ईकारान्तत्वं वा सम्भवति। यत्राकारान्तत्वं भवति तत्र संख्यैव (२) निर्देशः कृतः। यत्र ईकारान्तत्वं भवति स शब्दः तत्रैव पृथक् निर्दिष्टः। यथा —

गाथः — १, २; पटः १, ३; पटी — २

कुत्रचित् सन्देहास्पदे स्थले आकारान्तशब्दोऽपि योजितः।

4 चतुर्थोऽध्यायः — नानार्थाध्यायः।

अत्र नानार्थशब्दानां अकारादिक्रमेण अर्थभेदेन लिङ्गभेदः प्रदर्शितः। यथा —

जगत् – १ = वायुः; जगती – २ = भूमिः, भुवनं, छन्दोभेदः, जनः; ३ = लोकः; १, २, ३= जङ्गमः।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

अत्र संख्यावाचकानां, परिमाणवाचकानां, धान्यवाचकानां, समस्तशब्दानाञ्च लिङ्गं विशेषरूपेण प्रदर्शितम्।

एतेषु अध्यायेषु केषाञ्चित् शब्दानां पुनरावृत्तिः स्वाभाविकी। संस्कृतभाषागतानां समेषां शब्दानां निष्कृष्टरूपेण लिङ्गनिर्देशः दुष्कर एव। तथापि संस्कृतशब्दानां लिङ्गविषये जिज्ञासूनां जनानां साह्यं विधातुं लिङ्गकोशोऽयं क्षमः स्यात्। लिङ्गविषयकसंशयनिवारणे साधारणच्छात्रान् अयमुपकरिष्यतीति मे विश्वासः।

करुणालवालाः, नीरक्षीरविवेकिनः, विद्वत्तल्लजाः अज्ञानभ्रमप्रमादैरत्र जातान् मम दोषान् सूचयित्वा तेषां परिमार्जने मामुपकरिष्यन्तीति विश्वसिमि।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

अस्य पुस्तकस्य लेखने माम् उपकृतवन्तं मत्पुत्रं चिरञ्जीविनम् अनिमिषशर्माणम् आशीर्भिः वर्धापयामि।

अस्य लघुग्रन्थस्य निर्माणाय मां प्रोत्साहितवन्तं, स्वनिर्देशैः सहकृतवन्तं सुहृदं श्रीमन्तम् अशोकन् पुरनाट्टुकरा महोदयं कृतज्ञतापूर्वकम् अभिनन्दयामि। भारतमुद्रा प्रकाशकेभ्यः, मुखचित्ररचयितृभ्यः सुहृद्भ्यः गिरीशन् महोदयेभ्यश्च कार्तज्ञ्यं निवेदयामि।

इति —

चिट्टिलपिल्ली,
१४ - ४ - १९९७.

बुधजनविधेयः
च. ल. ना. शर्मा।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

सङ्केतसूची

1 = पुल्लिङ्गः शब्दः ।

2 = स्त्रीलिङ्गः शब्दः ।

3 = नपुंसकलिङ्गः शब्दः ।

0 = अव्ययम् ।

नि. ब. व. = नित्यबहुवचनम् ।

ब. व. प्रा = बहुवचनं प्रायिकम् ।

अवधेयांशाः ।

१ पुंस्त्वविशिष्टप्राणिवाचकाः पुल्लिँङ्गे भवन्ति ।

२ स्त्रीत्वविशिष्टप्राणिवाचकाः स्त्रीलिङ्गे भवन्ति ।

३ विशेष्यनिघ्नाः विशेषणशब्दाः त्रिषु लिङ्गेषु भवन्ति ।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

४ गुणवाचकाः, सर्वनामशब्दाश्च त्रिषु लिङ्गेषु भवन्ति।

५ युष्मद्, अस्मद्, कति शब्दाः अविशिष्टलिङ्गाः (त्रिषु लिङ्गेषु समानरूपाः) भवन्ति।

६ संख्यावाचकेषु पञ्च आरभ्य नवदशपर्यन्तं संख्याः अविशिष्टलिङ्गाः भवन्ति।

७ विंशतिमारभ्य नवनवतिपर्यन्तं संख्याः स्त्रीलिङ्गे भवन्ति।

८ करणाधिकरणयोः ल्युडन्ताः, कृत्यप्रत्ययान्ताश्च (तव्य, अनीयर्, यत्, क्यप्, ण्यत्) त्रिषु लिङ्गेषु भवन्ति।

९ अव्ययानां लिङ्गभेदो नास्ति। यानि लिङ्गविभक्तिवचनशून्यानि तान्यव्ययानि।

१० स्त्रीलिङ्गे अकारान्तशब्दो नास्ति।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

-○-

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

॥ लिङ्गकोशः ॥

१ मोहिनीरूपमाधाय दैत्येभ्यो
योऽहरत्सुधाम् ।
विश्वव्यापी सर्वलिङ्गी लिङ्गातीतस्स
पातु नः ॥

२ अपारशब्दजलधेः लिङ्गं वक्तुमिहस्ति कः?
तथापि पाणिन्यादीनां मुनीनां वचसां
बलात् ॥

३ बालानां मन्दबुद्धीनाञ्चोपकाराय यत्नतः।
उपायैस्सङ्ग्रहेणायं लिङ्गकोषो विरच्यते ॥

४ पर्यायैः प्रत्ययान्तैश्च नानार्थैः सङ्ग्रहैस्तथा।
वर्णानां क्रममाश्रित्य लिङ्गकोशो
विधीयते ॥

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

॥ लिङ्गकोशः ॥

प्रथमोऽध्यायः ।

पर्यायाध्यायः ।

पर्यायशब्देन तद्वाचकाः, तन्नामानि च सङ्गृह्यन्ते ।

शब्दः	लिङ्गम्	अपवादः
अन्नपर्यायाः	३	ओदनः १, ३
असुर "	१	
आत्म "	१	
कण्ठ "	१	ग्रीवा १
कपोल "	१	
कार्मुक "	३	चापः १, ३; गाण्डीवः १, ३; पिनाकः १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

कुसुम	”	३	कुसुमः १, ३; सुमनसः २ नि. व. व; उत्पलः १, ३; कमलः १, ३; पद्मः १, ३; मल्लिका २
केश	”	१	अस्त्रः १, ३
क्रतु	”	१	राजसूयम् ३; वाजपेयम् ३
खड्ग	”	१	
गिरि	”	१	गन्धमादनम् ३
जल	”	३	आपः १ नि. ब. व.
दन्त	”	१	
दिक्	”	२	
दिवस	”	१	अहः ३; दिनम् ३; दिवसः १, ३; वासरः १, ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

देव	”	१	देवता २; दैवतः १, ३
धन	”	३	अर्थः १; राः (रै) १
नख	”	१	
नदी	”	२	
नयन	”	३	नेत्रः १, ३
निशा	”	२	
पत्तन	”	३	
पङ्क	”	१	
पुरुष	”	१	
फल	”	३	
बल	”	३	
बुद्धि	”	२	
भुज	”	१	बाहुः १, २; भुजः १, २
भूमि	”	२	
मांस	”	३	

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

मुख	”	३	
मेघ	”	१	अभ्रः १, ३
युद्ध	”	३	आजिः २; आहवः १; युत् २; रणः १, ३; सङ्ग्रामः १, ३; समरः १; समित् २
रश्मि	”	१	दीधितिः २
रुधिर	”	३	
लता	”	२	
लज्जा	”	२	
लोह	”	३	
वन	”	३	अटवी २; अरण्यः १, ३
वनिता	”	२	
विद्युत्	”	२	
विवर	”	३	

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

वीणा	,,	२	
वृक्ष	,,	१	पाटला २; शिंशपा २; हरीतकी २
शर	,,	१	इषुः १, २; काण्डः १, ३; बाणः १, ३
शुल्क	,,	३	
समुद्र	,,	१	
संवत्सर	,,	१	प्रावृट् २; वर्षः १, ३; शरत् २; शिशिरम् ३; समाः २ ब. व. प्रा.
स्तन	,,	१	
स्वर्ग	,,	१	त्रिविष्टपम् ३; द्यौः (दिव्) २; द्यौः २; स्वः 0
हल	,,	३	सीरः १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

द्वितीयोऽध्यायः ।

२ प्रत्ययाध्यायः ।

प्रत्ययः	उदाहरणम्	अपवादः
अच् - १	चयः, जयः	भयम् - ३
अञ् - ३	(प्राणिजातिवाचिभ्यः भावकर्मणोः) आश्वम्, औष्ट्रम्	
,,	(वयोवचनेभ्यः भावकर्मणोः) कौमारम्, कैशोरम्	
,,	(उद्गात्रादयः) औद्गात्रम्, सौष्ठवम्	
अण् - ३	(हायनान्तः) द्वैहायनम्, त्रैहायनम् (युवादयः) यौवनम्, स्थाविरम्	

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

अच् - १ करः, गरः

क्त - ३ (भावे) हसितम्,
गीतम्

घ - विस्तरः, गोचरः

लिङ्गम् - ३,
भगम् - ३,
पदम् - ३

घञ् - १ (भावे) पाकः, त्यागः

छ - ३ (ऋत्विग्वाची भावे,
कर्मणि च)
अच्छावाकस्य भावः
कर्म वा अच्छावाकीयम्;
मैत्रावरुणीयम्

ढक् - ३ (कपिज्ञात्योर्ढक्)
कापेयम्, ज्ञातेयम्

त्व - ३ शुक्लत्वम्, कृष्णत्वम्

नङ् - १ यज्ञः, यत्नः

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection. याच्ञा-२

य - ३ (सख्युर्यः) सख्यम्

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

यक् - ३	(पत्यन्तः) आधिपत्यम्, सेनापत्यम्	
,,	(पुरोहितादयः) पौरोहित्यम्	
यत् - ३	(स्तेनाद्यन्नलोपश्च) स्तेयम्	
ल्युट् - ३	(भावे) हसनम्	
वुञ् - ३	(मनोज्ञादयः) मानोज्ञकम्	
,,	(द्वन्द्वसमासः) पितापुत्रकम्	शैष्योपाध्यायिका - २
ष्यञ् - ३	शौक्ल्यम्, चातुर्यम्, सामग्र्यम्, औचित्यम्	चातुरी- २, सामग्री - २ औचिती - २
,,	(गुणवाचकाः, ब्राह्मणादयश्च भावे, कर्मणि च)	

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

जाड्यम्, मौढ्यम्,
ब्राह्मण्यम्

आप् - २ (टाप्, डाप्, चाप्)
अजा, अश्वा, सूर्या

तल् - २ शुक्लता, ब्राह्मणता,
ग्रामता, देवता

अनि - २ (उणादिः) अरणिः, अरणिः - १
अशनिः, भरणिः, अशनिः - १
सरणिः, धमनिः, भरणिः - १
तरणिः, रजनिः

कि - १ आधिः, निधिः, उद- इषुधिः - २
धिः, इषुधिः, सन्धिः सन्धिः - २

क्तिन् - २ कृतिः, गतिः

नि - २ (उणादिः) वेणिः, श्रोणिः - १
श्रोणिः, द्रोणिः, योनिः - १
योनिः, ग्लानिः वृष्णिः - १
हानिः, वृष्णिः वह्निः - १
अग्निः - १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

मि - २ (उणादिः) नेमिः, ऊर्मिः,
रश्मिः, भूमिः ऊर्मिः - १

ई - २ (उणादिः) लक्ष्मीः,
अवीः, तरीः, स्तरीः, यवीः - १
तन्त्रीः, श्रीः पवीः - १

ङी - २ (ङीप्, ङीष्, ङीन्)
कुमारी, कुण्डोघ्नी,
शार्ङ्गरवी

ऊ - २ (उणादिः) कर्पूः, चमूः, कर्पूः - १
सर्जूः, खर्जूः, भूः करीषाग्निः।

ऊङ् - २ कुरूः, पङ्गूः

-○-

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

तृतीयोऽध्यायः ।

शब्दसङ्ग्रहाध्यायः ।

अकारान्ताः ।

कोपधः — १ (कोपधाः शब्दाः सामान्यतः पुल्लिङ्गे भवन्ति । अपवादाः अत्र सङ्गृहीताः । अत्रानुक्ताः शब्दाः बाधकाभावे पुल्लिङ्गा इति ज्ञेयाः । एवमन्यत्रापि)

अनीकः १, ३
अनुवाकः १
आमलकः १, ३
अंशुकम् ३
कण्टकः १, २
करकः १, ३
कलकः १
कुडङ्गकः १
चरकः १, ३
चषकः १, ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

चिबुकम्	३	भाण्डकः	१, ३
टङ्कः	१, ३	मस्तकः	१, ३
तडाकः	१, ३	मोदकः	१, ३
तण्डकः	१, ३	रल्लकः	१
तालकः	१, ३	वटकः	१
तोटकम्	३	वराटकः	१
निष्कः	१, ३	वराटिका	२
पातकः	१, ३	वर्चस्कः	१, ३
पिटकः	१, ३	वर्णकः	१
पिण्डकः	१, ३	वर्णिका	२
पिण्याकः	१, ३	शण्डकः	१, ३
पिनाकः	१, ३	शाटकः	१, ३
पुलाकः	१, ३	शालूकम्	३
पुस्तकः	१, ३	शुष्कः	१, ३
प्रातिपदिकम्	३	सरकः	१, ३
फलकः	१, ३	स्तबकः	१

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

खोपधः - ।

खम् ३
दुःखम् ३
न्युङ्खः १
पुङ्खः १
सुखम् ३

गोपधः - ।

अङ्गम् ३
अपाङ्गः १
उद्योगः १, ३
तरङ्गः १
तुरङ्गः १
पूगः १
मृदङ्गः १
शृङ्गः १, ३
सङ्गः १
समुद्रः १

घोपधः - ।

अर्घः १, ३
निदाघः १, ३

चोपधः - ।

अर्घर्चः १, ३
कवचम् ३
कूर्चः १, ३
चोचम् ३

चोपधः - ।

पिच्छम् ३
पुच्छः १, ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

जोपधः – १

कुञ्जः १, ३
गजः १
ध्वजः १
पुञ्जः १
बीजम् ३
मुञ्जः १
लाजाः १ (नि. ब. व)
व्रजः १, ३

टोपधः – १

कटः १, ३
कटी २
कपटः १, ३
कराटम् ३
कर्पटः १, ३
कवाटः १, ३
किट्टम् ३
किरीटम् ३
कीटः १, ३
कुटः १, ३
कुटी २
कूटः १, ३
खटः १
खर्वटः १, ३
घटः १
घट्टः १
तटः १, ३
तटी २
तिरीटम् ३
दिष्टम् ३
नटः १
नटी २
निकटः १, ३
पटः १, ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

पेटी २
पट्टः १, ३
पुटः १, ३
पुटी २
पेटः १, ३
पेटी २
भ्राष्टम् ३
मुकुटम् ३
रिष्टम् ३
ललाटम् ३
लोष्टम् ३
वटः १, ३
वाटः १, ३
वाटी २
विटः १
शकटः १, ३
शाटः १

शाटी २
शृङ्गाटम् ३
सृपाटः १
सृपाटी २
हट्टः १

ठोपधः – १

अङ्गुष्ठः १
ओष्ठः १
काष्ठा २
काष्ठम् ३
कुष्ठः १, ३
कोष्ठः १, ३
पीठम् ३
मठः १, ३
मठी २

ठोपधः – १

करण्डः १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

कुण्डम् ३

खण्डः १

गण्डः १

गोण्डः १

तुण्डः १

दण्डः १

नडः १, ३

पाषण्डः १

पिण्डः १

पिचण्डः १

भण्डः १

मण्डः १, ३

मुण्डः १, ३

लगुडः १

वरण्डः १

शिखण्डः १

षण्डः १

ढोपधः – १

दृढः १, ३

णोपधः – १

उष्णम् ३

ऊर्णम् ३

उर्णा २

ऋणम् ३

कार्षापणः १

किणः १

गणः १

गुणः १

घुणः १

चरणः १, ३

चूर्णः १, ३

तृणः १, ३

तोरणम् ३

पर्णम् ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

पाषाणः १
रणः १, ३
लवणम् ३
विषाणः १, ३
वृषणः १, ३
व्रणः १, ३
सुवर्णः १, ३
स्थूणम् ३
स्थूणा २
स्वर्णः १, ३
तोपधः – १

अक्षताः १ (नि. ब. व.)
अनृतम् ३
अन्तः १, ३
अमृतम् ३
ऐरावतः १, ३
कुन्तः १

क्ष्वेडितः १, ३
क्ष्वेलितः १, ३
घृतः १, ३
चित्तम् ३
चूतः १
दूतः १
धूतः १
नवनीतम् ३
निमित्तम ३
पलितम् ३
पित्तम ३
बुस्तः १, ३
भूतः १, ३
मुस्तः १, ३
मुहूर्तः १, ३
रजतम ३
लोकायतम् ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

वातः १
वित्तम् ३
वृत्तम् ३
व्रतम् ३
लोहितः १, ३
सीमन्तः १
सूतः १
हस्तः १

थोपधः – १

उक्थम् ३
उद्गीथः १
कुथः १, ३
गाथः १, २
तीर्थः १, ३
प्रोथः १, ३
यूथः १, ३
रथः १
रोमन्थः १
सिक्थम् ३

दोपधः – १

अम्बुदः १
अर्बुदः १, ३
अष्ठापदः १
आस्पदम् ३
ककुदः १, ३
कन्दः १, ३
कासमर्दः १
कुन्दः १
जनपदः १
बुद्बुदः १
शब्दः १
ह्रदः १

धोपधः – १

आयुधः १, ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

औषधः १, ३
कबन्धः १, ३
गन्धः १
श्राद्धम् ३

नोपधः – १

अजिनम् ३
अभिधानः १, ३
अवतानम् ३
आलानः १, ३
आसनः १, ३
इनः १
उद्यानः १, ३
चन्दनः १, ३
चिह्नम् ३
जघनम् ३
तुहिनम् ३
नलिनः १, ३
निम्नम् ३
पुलिनः १, ३
फेनः १
भवनः १, ३
मानः १, ३
मिथुनम ३
यानः १, ३
योजनम ३
रत्नम् ३
वसनः १, ३
विभावनः १, ३
विमानः १, ३
वृजिनम् ३
वेतनम् ३
शतमानः १, ३
शयनः १, ३
शासनम् ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

श्मशानम् ३

समानः १, ३

सम्भावनः १, ३

सोपानम् ३

स्थानः १, ३

पोपधः – १

अन्तरीपम् ३

आतपः १

उडुपम् ३

कुणपः १, ३

कुतपः १, ३

तल्पम् ३

दर्पः १, ३

दीपः १

द्वीपः १, ३

पापम् ३

पूपः १

यूपः १, ३

रूपम् ३

विटपः १, ३

शष्पम् ३

शिल्पम् ३

शूर्पः १, ३

समीपम् ३

स्तूपः १

फोपधः – १

कफः १

रेफः १

बोपधः – १

कुटुम्बम् ३

नितम्बः १

बिम्बम् ३

स्तम्बः १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

मोपधः - १

अर्भः १, ३

जृम्भः १, २, ३

तलभम् ३

दर्भः १, ३

स्तम्भः १

मोपधः - १

अध्यात्मम् ३

आश्रमः १

इध्मम् ३

उद्दामः १, ३

उद्यमः १

कुङ्कुमम् ३

कुट्टिमः १, ३

क्षेमः १, ३

क्षौमः १

गुल्मम् ३

दाडिमः १, ३

दाडिमी ३

भीमः १

युग्मम् ३

रुक्मम् ३

सङ्गमः १, ३

सङ्ग्रामः १, ३

सिध्मम् ३

सोमः १

होमः १

योपधः १

अन्वयः १, ३

अपत्यम् ३

अव्ययः १, ३

आज्यम् ३

आस्यम् ३

इन्द्रियम् ३

उत्तरीयम् ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

कवियः १, ३
कव्यम् ३
कषायः १, ३
काव्यम् ३
किसलयम ३
कुड्यम् ३
गद्यम् ३
गोमयः १, ३
तुर्यम् ३
धान्यम् ३
धृष्यम् ३
पद्यम् ३
पण्यम् ३
भाष्यम् ३
मद्यम् ३
मलयः १, ३
माणिक्यम् ३

मूल्यम् ३
राजसूयम् ३
रूप्यम् ३
वर्ण्यम् ३
वाजपेयम् ३
शल्यः १, ३
शिक्या २, ३
सत्यम् ३
समयः १
सस्यम् ३
सैन्यम् ३
हयः १
हर्म्यम् ३
हव्यम् ३
हृदयम् ३
रोपधः – १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

अग्रम् ३

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

अङ्कुरः १
अङ्गुलित्रम् ३
अजरम् ३
अजस्रम् ३
अजिरम् ३
अन्धकारः १, ३
अपारः १, ३
अमित्रः १
अम्बरम् ३
अवारः १, ३
अश्रम् ३
उदरम् ३
उशीरः १
उष्ट्रः १
कन्दरम् ३
कलत्रम् ३
काश्मीरम् ३
कुटीरम् ३
कुलीरम् ३
कुहरम् ३
कृच्छ्रम् ३
केदारम् ३
केयूरम् ३
क्रूरम् ३
क्षत्रम् ३
क्षिप्रम् ३
क्षीरः १, ३
क्षुद्रम् ३
क्षुरः १
क्षुरप्रः १
क्षेत्रम् ३
गभीरम् ३
गोत्रम् ३
चक्रः १, ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

चत्वरम् ३
चामरम् ३
चित्रम् ३
चीरम् ३
चीवरम् ३
छत्रः १, ३
छात्रः १
जठरम् ३
तक्रम् ३
तन्त्रम् ३
तिमिरः १, ३
तीरम् ३
तोमरः १
दाराः १ (नि॰ ब॰ व॰)
दूरम् ३
दंष्ट्रा २
द्वारम् ३
नक्षत्रम् ३
नारम् ३
नीरम् ३
नेत्रः १, ३
पञ्जरम् ३
पत्रः १, ३
पात्रः १, ३
पवित्रः १, ३
पारावारः १, ३
पिञ्जरम् ३
पुत्रः १
पुष्करम् ३
पूरः १
भलत्रम् ३
भस्त्रा २
भीरम् ३
भृत्रः १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

मन्त्रः १
मन्दारः १, ३
मात्रा २
मित्रम् ३
मूत्रम् ३
मेढ्रः १
यन्त्रम् ३
यात्रा २
युगन्धरः १, ३
रन्ध्रम् ३
वक्त्रः १, ३
वज्रः १, ३
वप्रम् ३
वरम् ३
वस्त्रा ३
वस्त्रम् ३
विचित्रम् ३

वृत्रः १
वैरम् ३
शरः १, ३
शरीरम् ३
शस्त्रम् ३
शास्त्रम् ३
शिशिरः १, ३
शुक्रम् ३
शृङ्गारः १, ३
श्वभ्रम् ३
सारः १, ३
सिन्दूरम् ३
सूत्रः १, ३
स्फारम् ३
(अन्ये त्रान्ताः शब्दाः नपुंसकलिङ्गाः भवन्ति)
योगः – ३

उपलः १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

कमलः १, ३
कम्बलः १
कालः १
कुण्डलः १, ३
कुलम् ३
कुसूलः १
कूलम् ३
खिलः १, ३
गलः १
गोलः १
तमालः १, ३
तरलः १
तलः १, ३
तालः १
तूलः १
देवलः १
निगलः १, ३
पललः १, ३
पलालः १, ३
पल्वलः १
पुद्गलः १
बालः १, ३
बिडालः १, ३
भल्लः १
मङ्गलः १, ३
मल्लः १
मुसलः १, ३
मूलः १, ३
मृणालः १, ३
वालः १, ३
विदलम् ३
वृषलः १
वेतालः १
शम्बलः १, ३
शीलः १, ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

शूलः १, ३
सालः १, ३
स्थलम् ३
स्थालम् ३
हरितालम् ३
हिङ्गुलः १

वोपधः - १

कण्वम् ३
ताण्डवः १, ३
दैवः १, ३
द्रन्द्रम् ३
पल्लवः १
पात्रीवः १, ३
पार्श्वः १, ३
प्रग्रीवः १, ३
बाहुवम् ३
शवः १, ३

सन्धवः १, ३

शोपधः - १

अंशः १
अङ्कुशः १, ३
आकाशः १, ३
काशः १, ३
कुलिशः १, ३
पट्टिशः १
पुरोडाशः १
वडिशम् ३
वंशः १

पोपधः - १

अम्बरीषम् ३
ऋजीषम् ३
करीषः १, ३
कल्माषम् ३
किल्बिषम् ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

कुल्माषः १
पीयूषम् ३
पुरीषम् ३
मिषः १, ३
मूषः १, २
यूषः १, ३
वर्षः १, ३
विषः १, ३
वृक्षः १
वृषः १
शिरीषम् ३
सोपधः - ३
असः १, ३
उपवासः १, ३
कंसः १, ३
कासः १, ३
कांसः १, ३

कर्पासः १, ३
कार्पासः १, ३
चमसः १, ३
चिक्कसः १, ३
निर्यासः १, ३
पनसः १, ३
बिसम् ३
बुसम् ३
महानसः १
मासः १, ३
मांसः १, ३
रभसः १
वत्सः १
वायसः १
वासः १
रसः १, ३
साहसम् ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

हौपथः १

कटाहः १

गृहः १, ३

देहः १, ३

निर्व्यूहः १

पटहः १, ३

पतद्ग्रहः १

बर्हम् ३

मेहः १, ३

आकारान्ताः

उल्का २

उषा २

कन्था २

कणिका २

गण्डूषा २

गोपाः १

ज्योत्स्ना २

टीका २

तारा २

दंष्ट्रा २

धारा २

पञ्जिका २

पिच्छा २

पिपीलिका २

प्राचिका २

भस्त्रा २

मात्रा २

यात्रा २

लङ्का २

लट्वा २

लाक्षा २

लिक्षा २

वरत्रा २

वर्षाः २ (व.ब.प्रा.)

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

वितण्डा २
विश्वपाः १
शलाका २
शेफालिका २
सभा २
समाः २ (ब. व. प्रा.)
सारिका २
सिकताः २ (ब. व. प्रा)
सिध्मला २
सिध्रका २
सीमा २
सुरङ्गा २
सम्बध्या २
हाहाः १
हिक्का २
होरा २

इकारान्ताः

अङ्गुलिः २
अञ्जलिः २
अतिथिः १
अक्षि ३
अग्निः २
अस्थि ३
ऋषिः १
ओषधिः २
कटिः २
कपिः १
कविः १
किकिः २
कुटिः २
कुक्षिः १
कृषिः २
कोलिः २
कौलिः २

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

किंशिः १
खनिः २
ग्रन्थिः १
घृणिः १
चुल्लिः २
चूर्णिः २
छविः २
तिथिः १, २
तृटिः २
त्रुटिः १, २
दधि ३
दर्विः २
दृतिः १
धूलिः २
ध्वनिः १
नाडिः २
नालिः २

पङ्क्तिः २
पतिः १
पाटलिः १, २
पाणिः १
प्रधि ३
प्ररि ३
बलिः १
बस्तिः १, २
भङ्गिः २
मणिः १, २
मरीचिः १, २
मसिः १, २
माढिः २
मुनिः १
मुष्टिः १, २
मौलिः १
यष्टिः १, २

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

रविः १
राजिः २
रात्रिः २
राशिः १
रुचिः २
बलिः १
वारि ३
विदिः २
वीचिः २
वेणिः २
वेदिः २
वेशिः २
शष्कुलिः २
शानिः २
शाल्मलिः १
शुचि ३
सक्थि ३

सखा १
सातिः २
सारथिः १
सुधि ३
सूचिः २
स्वातिः १, २

(क्तिन् प्रत्ययान्तभिन्नाः केचित् इकारान्तस्त्रीलिङ्ग-शब्दाः ईकारान्ताः भवन्ति। यथा - भूमिः - भूमी; कृषिः - कृषी; दर्विः - दर्वी; ओषधिः - ओषधी; वेदिः - वेदी; अश्रिः - अश्री; इत्यादयः।

'कृदिकारादक्तिनः'। क्तिन्नन्ताः तथा न भवन्ति गतिः - कृतिः इत्यादयः।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

ईकारान्ताः

अग्रणीः १
उन्नीः १
क्रोष्ट्री २
ग्रामणीः १
दात्री २
धात्री २
धीः २
नीः १
प्रधीः १, २
पपीः १
भीः २
यपीः १
यवक्रीः १
राज्ञी २
लक्ष्मीः २
वातप्रमी १

शुद्धधीः १
श्रीः २
सुखीः १
सुतीः १
सुधीः १, २
सेनानीः १

(ऋकारान्ताः, नान्ताश्च शब्दाः स्त्रीलिङ्गे ईकारान्ताः भवन्ति। यथा – दात्री, राज्ञी इत्यादयः।)

उकारान्ताः

अश्रु ३
इक्षुः १
इषुः १, २
कण्डुः १, २
कमण्डलुः १, ३
करेणुः २

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

कर्कन्धुः १, २
कसेरु ३
किष्कुः १, २
जतु ३
जत्रु ३
जानु ३
तनुः १
तालु ३
त्रपु ३
दारु ३
धेनुः २
प्रभुः १
प्रियङ्गुः २
बाहुः १, २
मद्गुः १, ३
मधुः १, ३
मस्तु ३
मृत्युः १, २
मेरुः १
रज्जुः २
रेणुः २
वस्तु ३
शीधुः १, ३
श्मश्रु ३
सक्तुः १, ३
सरयुः २
सानुः १, ३
सेतुः १
सीधुः १, ३
स्वादु ३
हनुः २

(अन्ये रुवर्णान्ताः, तुवर्णान्तश्च शब्दाः पुल्लिङ्गे भवन्ति।)

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

ऊकारान्ताः ।

अग्रेदिधिषूः १
अलाबूः २
आत्मभूः १
काराभूः १
कुहूः २
खलपूः १
चमूः २
तनूः २
दिधिषूः १, २
धर्मभूः १
पुनर्भूः २
भूः २
भ्रूः २
वधूः २
वर्षाभूः १, २
सुभूः २
सुश्रूः २
स्वभूः १
स्वयम्भूः १, २

ऋकारान्तः

कर्ता १, ३
गन्ता १, ३
चतस्रः २ (नि.ब.व)
दुहिता २
धाता १
ननान्दा २
पिता १
पोता २
भ्राता १
माता २
याता २
दाता १
स्वसा २

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

होता १

(अत्र ये ऋकारान्ताः स्त्रीलिङ्गशब्दाः उदाहृताः तद्भिन्नाः ऋकारान्ताः स्त्रीलिङ्गे ईकारान्ताः भवन्ति। यथा – कर्त्री, गन्त्री, होत्री इत्यादयः।)

एकारान्ताः

सेः १

स्मृतेः १

ऐकारान्तः

रैः १

ओकारान्ताः

गौः १, २

द्यौः २

सुद्यौः १

स्मृत्यौः १

ओकारान्ताः

ग्लौः १

नौः २

सुनौः १

चकारान्ताः

असृक् ३

उदङ् १, ३

जलमुक् १

तिर्यङ् १, ३

त्वक् २

प्राङ् १, ३

रुक् २

वाक् २

सुवाक् १, ३

सुवृट् १

स्फिक् २

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

जकारान्ताः

ऊर्क् २

ऋत्विक् १

तनुत्यक् १

भिषक् १

भृट् १

राट् १

स्रक् २

तकारान्ताः

अदन् १, ३

इन्द्रजित् १

उदश्वित् ३

गृणवान् १, ३

जक्षत् १, ३

जगत् ३

ददत् १, ३

धीमान् १, ३

पचन् १, ३

पापजित् १, २

पुण्यकृत् १, २, ३

पुत् २

पृषत् ३

भवन् १, ३

भवान् १

मरुत् १

महान् १, ३

यकृत् ३

वियत् ३

शकृत् ३

शासत् १, ३

सोमसुत् १, २

हरित् २

(तकारान्ता शब्दाः प्रायः स्त्रीलिङ्गे ईकारान्ताः

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

भवन्ति । यथा – जक्षती, शासती, पचन्ती, भवती, भवन्ती, धीमती इत्यादयः ।)

दकारान्ताः

आपत् २
दिविषत् १
परिषत् २
प्रतिपत् २
मृत् २
विपत् २
शरत् २
सम्पत् २
संवित् २
संसत् २
हृत् ३

धकारान्ताः

क्षुत् २
समिधित् १
भुत् १
वीरुत् २
समित् २

नकारान्ताः

अणिमा १
अर्वा १
अस ३
अहः ३
आत्मा १
ऋभुक्षाः १
गुणी १, ३
चर्म ३
तक्षा १
दामा १
दामा २, ३
धाम ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

नर्म ३

नाम ३

पूषा १

ब्रह्मा १, ३

मघवा १

मन्थाः १

मर्म ३

महिमा १

यक ३

यज्वा १

राजा १

वर्त्मा १

वर्म ३

वृत्रहा १

वृषा १

शक ३

श्वा १

सीमा २

(नान्तप्रत्ययान्ताः प्रायः पुल्लिङ्गे भवन्ति। मन्नन्ताः द्व्यच्काः अकर्तरि नपुंसके भवन्ति। यथा – चर्म, वर्म, दाम इत्यादयः। नान्ताः स्त्रीलिङ्गे ईकारान्ताः भवन्ति।)

रेफान्ताः

गीः २

द्वाः २

धूः २

पूः २

वाः ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

शकारान्ताः

तादृक् २, ३
दृक् २
मृट् १
यादृक् २, ३
विट् १, २
विपाट् २

षकारान्ताः

त्विट् २
दधृक् १
दोः १
द्विट् १
प्रावृट् २
रत्नमुट् १
रुट् २
विप्रुट् २
सजूः २

सकारान्ताः

अप्सरसः २ (ब. व. प्रा)
अर्चिः २, ३
आशीः २
उपेयिवान् १
गरीयान् १, ३
चन्द्रमाः १
छदिः २
छर्दिः १
तपः ३
तेजः ३
धनुः ३
पयः ३
प्रेयान् १, ३
भाः २
मनः ३
यजुः ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

वपुः ३
वयः ३
विद्वान् १
वेधाः १
शोचिः ३
श्रेयान् १, ३
सर्पिः ३
सुमनसः २ (ब. व)
सेदिवान् १
हविः ३
(असन्तः, इसन्तः,
उसन्तश्च द्व्यच्कः
शब्दः नपुंसके
भवति ।)

हकारान्ताः

अनड्वान् १
उपानत् २
उष्णिक् २
तुराषाट् १
धुक् १
महीरुट् १
लिट् १
विश्ववाट् १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

४ नानार्थाध्यायः।

अक्षरः - १ = शिवः, विष्णुः, ब्रह्मा, मृगः, दानवः, बौद्धः; ३ = प्रणवः, धर्मः, प्रकृतिः, तपः, ऋतुः, वर्णः, मोक्षः।

अग्रम् - ३ = पुरतः, उपरि, आलम्बनं, समूहः, प्रान्तः, १, २, ३ = अधिकः, प्रधानः, प्रथमः।

अधरः - १ = ओष्ठः; १, २, ३ नीचः, हीनः, अधस्तात्।

अनन्तः - १ = शेषनागः, विष्णुः;
अनन्ता -१ = विशल्या, शारिवा, दूर्वा, पार्वती, आमलकी, भूमिः; ३ = आकाशः; १, २, ३ = अन्तरहितम्।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

अनुबन्धः - १ = दोषारोपः, इत्संज्ञको वर्णः, आज्ञाकारी बालकः, प्रकरणानुवर्तनम्; अनुबन्धी २ = हिक्का, तृष्णा।

अन्धम् - ३ = तमः; १, २, ३ = नेत्रहीनः।

अब्जः - १ = शङ्खः, चन्द्रः, धन्वन्तरिः; ३ = पद्मम्।

अमृतः - १ = धन्वन्तरिः, देवता; ३ = जलं, पीयूषं, यज्ञशेषः, अयाचितं, मोक्षः।

अरुणः - १ = सूर्यः, सूर्यसारथिः, सन्ध्यारागः, कुष्ठः, १, २, ३ = रक्तः।

अवगीतम् - ३ = जनापवादः; १, २, ३ = सिद्धान्तः, निन्दितः दुष्टः।

अविः - १ = मेषः, रविः, शैलः, नाथः, अर्कः, कान्तिः; २ = भूमिः, पुष्पवती।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

अस्त्रः - १ = कोणः, केशाः; ३ = अश्रु, शोणितम् ।

उत्तरः - १ = विराटपुत्रः; उत्तरा २ = उत्तर-दिक्, अभिमन्युपत्नी; ३ = प्रति-वाक्यम्; १, २. ३ = श्रेष्ठः, ऊर्ध्वम, उत्तरदिग्भवः ।

उपलः - १ = प्रस्तरः, रत्नम्;
उपला - २ = शर्करा ।

एकः - १ = केवलः, इतरः; ३ संख्या, श्रेष्ठम् ।

ओकाः - १ = आश्रयमात्रम्; ३ = गृहम् ।

औशीरः १ = चामरः, दण्डः; ३ = शयनम्, आसनम्, उशीरजम् ।

कः - १ = वायुः, ब्रह्मा, सूर्यः; ३ = शिरः, जलम् ।

कक्षः - १ = शुष्कतृणः, वाहुमूलं, वनं, लता;
कक्षा - २ = प्रकोष्ठः, रथ्या,

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

स्पर्धापदं, काञ्ची, अन्तरीयं, पश्चिमाञ्चलम् ।

कच्छः - १ = चेलाञ्चलः, १, २, ३ = जलप्रान्तः ।

कटः - १ = श्रोणिः, गजगण्डः; कटिः, कटी - २ = नितम्बः, गजगण्डः, समयः, पिप्पली ।

कटुः - १ = कटुरसः; २ = कटुरोहिणी, लता, राजिका, ३ = अकार्यम् ; १, २, ३ = तीव्रमत्सरः ।

कणः - १ = अतिसूक्ष्मः धान्यांशः; कणा - २ = जीरकं, कुम्भीरं, मक्षिका, पिप्पली ।

कनिष्ठः - १ = अतियुवा, अन्तिमानुजः; २ = दुर्बलाङ्गुली ।

कमलः - १ = मृगविशेषः; कमला - २ = लक्ष्मीः, वरस्त्री; ३ = जलजं, सलिलं, ताम्रं, व्योम, औषधम् ।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

कम्बलः - १ = प्रावारः, गजः, सास्ना, कृमिः;
३ = जलं, प्रावारकम् ।

कम्बुः - १ = शम्बूकः, वलयः, गजः;
१, २ = शङ्खः ।

करणः - १ = शूद्रपुत्रः, वैश्यपुत्रः; ३ = साधकतमं, क्षेत्रं, शरीरम् , इन्द्रियम् ।

करीरः - १ = घटः, तरुविशेषः; १, ३ = वंशाङ्कुरः; करीरा - २ = चीरिका, गजदन्तमूलः ।

कर्षूः - १ = करीषाग्निः, कृषिः; २ = कुल्या ।

कलिः - १ = शूरः, युद्धं, कलहः, युगविशेषः; २ = कलिका ।

कल्यः - १ = दक्षः, कल्याणवचनम् ; कल्या - २ = मद्यम् ; ३ = प्रभातम् ;
१, २, ३ = सज्जः, नीरोगः, उपायुक्तः ।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

क्षमा – २ = भूमिः, तितिक्षा; ३ = युक्तम्;
१, २, ३ = शक्तः, हितः, योग्यः।

क्षुद्रा – २ = अङ्गविकला स्त्री, नटी, वेश्या, मधुमक्षिका, कण्टकारिका;
१, २, ३ = नीचः, क्रूरः, दरिद्रः।

क्ष्वेडः – १ = ध्वनिः, कर्णामयः, विषम्;
क्ष्वेडा – २ = वंशशलाका, सिंहनादः; ३ = लोहितार्कपर्णफलं, घोषपुष्पम्; १, २, ३ = दुरासदं, कुटिलम्।

कामः – १ = इच्छा, कामदेवः; ३ = रेतः, काम्यं, निकामम्।

कारिका – २ = नटभार्या, विवरणश्लोकः, शिल्पं, यातना; ३ = कर्तृकर्मादिकारकम्; १, २, ३ = कर्ता।

कालः – १ = समयः, यमः, मृत्युः, कृष्णवर्णः;
काला – २ = कृष्णा, मञ्जिष्ठा,

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

नालिनी; काली - २ = गौरी,
क्षीरं, कीटः, कालिका।

कीनाशः - १ = यमः, वानरः; १, २, ३ = क्षुद्रः,
कर्षकः।

कुकूलः - = तुषानलः; ३ = शङ्कुसंयुक्तगर्तः।

कुशः - १ = रामस्य पुत्रः, दर्भः, योक्त्रं, द्वीपः;
कुशा - २ = शलाका, पापिष्ठा,
मत्ता; कुशी - २ = फालः,
वल्गा; ३ = जलम्।

कुशलम् - ३ = क्षेमं, सुकृतं, पर्याप्तम्;
१, २, ३ = शिक्षितः।

कुसुम्भः - १ = कमण्डलुः; ३ = सुवर्णं,
महारजनम्।

कृतम् - ३ = सत्ययुगः, पर्याप्तम्; १, २, ३ =
विहितः, हिंसितः।

कृत्यः - १ = शत्रुः कार्यम्; कृत्या - २ = क्रिया,
देवताविशेषः; १, २, ३ =
धनादिभिः भेद्यः।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

गाङ्गेयः - १ = भीष्मः; ३ = सुवर्णं, कशेरु।

गुडः - १ = गोलः, इक्षुपाकः; गुडा - २ = स्नुही, गुडिका।

गुह्यः - १ = कमठः, दम्भः; ३ = रहस्यम्, उपस्थः।

गृहाः - १ = (नित्य. ब. व.) = कलत्रम्; ३ = सद्म।

गोत्रः - १ = शैलः; गोत्रा - २ = भूमिः, गव्यं; ३ = नाम, वंशः, कुलं, सम्भाव्यबोधः, क्षेत्रं, मार्गः, वनम्।

गौः - १ = स्वर्गः, बलीवर्दः रश्मिः, कुलिशः; २ = सौरभेयी, दृष्टिः, बाणः, वाक्, भूमिः, जलम्।

गौरः - १ = चन्द्रः, श्वेतसर्षपः; गौरी - २ = पार्वती, असञ्जातरजःकन्या.

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

१, २, ३ = पीतः, अरुणः, श्वेतः, विशुद्धः।

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

ग्रामणीः – १ = नापितः; २ = नालिका, वेश्या, १,२,३ = श्रेष्ठः, ग्रामाधिपः।

घनः – १ = मेघः, कठोरः, लोहमुद्गरः, मुस्तः; काठिन्यसङ्घातः; ३ = सान्द्रं, वाद्यम्; १,२,३ = कठोरः।

चक्रः – १ = कोकः; ३ = राज्यं, सेना, रथाङ्गः, आयुधविशेषः, समूहः, जलावर्तः।

चित्रा – २ = नक्षत्रभेदः, नदीभेदः, माया, दन्तिका, गोडुम्बा; ३ = आलेख्यम्, आश्चर्यम्, कर्बुरम्।

जगत् - १ = वायुः; जगती - २ = भूमिः, भुवनं, छन्दोभेदः, जनः; ३ – लोकः; १, २, ३ – जङ्गमः।

जठरः - १ – वृद्धः; १, ३ - उदरः; १, २, ३ – कठिनः।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

जन्यः - १ = जनकः; जन्या - २ = मातृवयस्या; ३ = हट्टः, परीवादः, संग्रामः; १, २, ३ = उत्पाद्यः, जनयिता, नवोढा, ज्ञातिः, भृत्यः, वरस्निग्धः।

जातम् - ३ = समूहः; १, २, ३ = उत्पन्नः।

जालः - १ = कदम्बवृक्षः; ३ = समूहः, गवाक्षः, आनायः, क्षारकः।

ज्योतिः - १ = अग्निः, सूर्यः; ३ = नक्षत्रं, प्रकाशः, दृष्टिः, ज्योतिषम्।

तनुः - २ = त्वक्, शरीरम्; १,२,३ = कृशः, विरलः, अल्पः।

तन्त्री - २ = वीणागुणः; ३ = शास्त्रं, सिद्धान्तः, प्रधानं, तन्तुवायः, परिच्छदः।

तपा - १ = माघमासः, शिशिरर्तुः; ३ = तपस्या, तपोलोकः, धर्मः।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

तमाः - १ = राहुः; ३ = अन्धकारः, तमोगुणः, शोकः।

तलः - १ = तालवृक्षः, खड्गमुष्टिः, चपेटः; १, ३ = स्वरूपम, अधोभागः, पृष्ठभागः; ३ = काननं, कार्य-बीजम्।

तारः - १ = मुक्ताशुद्धिः, तरणं, निर्मलमौ-क्तिकम; तारा - २ = सुग्रीव-पत्नी, बृहस्पतिपत्नी; ३ = रजतं, १, ३ = नक्षत्रम्, अक्षिमध्यम्; १, २, ३ = अत्युच्चस्वरः।

दरः - १ = भयं, गर्तः; दरी - २ = कन्दरः।

दिष्टः - १ = समयः; ३ = दैवम्।

दीपकः - १ = अजामोदः, मयूरः, चूडा; ३ = दीपकालङ्कारः।

दुन्दुभिः - १ = भेरी, दैत्यविशेषः; वरुणः; २ = अक्षाः।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

देवनः - १ = अक्षाः; ३ = व्यवहारः, जिगीषा, क्रीडा।

दोषः - १ = वातादिदोषः, अपराधः; दोषा - 0 = रात्रिः।

द्रोणः - १ = द्रोणाचार्यः कृष्णकाकः; द्रोणी- २ = काष्ठाम्बुवाहिनी, गवादनी; १, ३ = परिमाणविशेषः।

द्विजः - १ = ब्राह्मणः, क्षत्रियः, वैश्यः, दन्तः, पक्षी; द्विजा - २ = पार्वती, हरेणुः।

धेनुकः - १ = असुरविशेषः; धेनुका - २ = धेनुः, करिणी।

ध्रुवः - १ = नक्षत्रविशेषः, कीलः, शिवः, वटः, मुनिः; ध्रुवा २ = गीतिभेदः, स्रुग्भेदः; ३ = निश्चितः, तर्कः, निश्चलः; १, २, ३ = शाश्वतः।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

नभाः - १ = श्रावणमासः, मेघः, पतद्ग्रहः,

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

घ्राणः, मृणालसूत्रं, वर्षर्तुः;
३ = आकाशः।

नाभिः – १ = क्षत्रियः, महाराजः, चक्रमध्य-
भागः; २ = कस्तूरिकामदः;
१, २ = उदरगर्तः।

पटलम् – ३ = छदिः, नेत्ररोगः, तिलकम्;
पटली – २, ३ = समूहः।

पटुः – १ = पटोलः; ३ = छत्रं, लवणम्;
१,२,३ = दक्षः, नीरोगः, चतुरः।

पत्तिः – १ = पदगः; २ = गतिः, योद्धा,
सेनाविशेषः।

परः – १ = श्रेष्ठः, शत्रुः, दूरम्, अन्यः;
३ = केवलम्।

पिठरः – १ = स्थाली; ३ = मुस्तं, मन्थनदण्डः।

पिण्डः - १ = शरीरम्; १, पिण्डी –
CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.
२ = समूहः, ग्रासः।

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

पिशुनः - १ = काकः, कपिमुखम्; पिशुना - २ = पृक्का; १, २, ३ = खलः, सूचकः, क्रूरः।

पुण्डरीकः - १ = व्याघ्रः, अग्निः, दिग्गजः; ३ = श्वेतच्छत्रम्, श्वेतकमलम्, औषधविशेषः।

पुरः - १ = गुग्गुलुः; ३ = शरीरं, गृहं, नगरम्; पुरी - २ = नगरम्।

पूर्वः - १ = पूर्वे - १ व. व. = पूर्वजाः; पूर्वा - २ = पूर्वदिशा; १,२,३ = प्राक्, आद्यः।

प्रतिसरः - १ = सेनापृष्ठं, मन्त्रभेदः, माला; १, ३ = मण्डनं, करसूत्रम्; १, २, ३ = भृत्यादिः।

प्रतीकः - १ = अवयवः; १, २, ३ = प्रतिकूलः, विलोमः।

प्रवणः - १ = अनुपथम्; १, २, ३ = क्रमः, निम्नभूमिः, उदारः, प्रह्वः।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

प्राध्वः – १ = अत्यध्वगः, अतिनम्रः;
३ = बन्धनम् ।

बलः – १ = काकः, बलरामः, दैत्यभेदः;
३ = सामर्थ्यं, सैन्यं, स्थौल्यम् ।

बलजम् – ३ = गोपुरं, क्षेत्रं, सस्यं, युद्धम् ;
२ = वराङ्गना; १, २, ३ = सुन्दरम् ।

बलिः (वलिः) – १ = दैत्यविशेषः, राजग्राह्यः
करः, उपहारः, चामरदण्डः;
२ = उदरत्वक्सङ्कोचः, जठरावयवः, गृहदारुविशेषः ।

बहुलः – १ = अग्निः, कृष्णपक्षः; बहुला – २ =
नीलिका, गौः; बहुलाः – २
ब. व = कृत्तिकाः ३ = गगनम् ;
१, २, ३ = प्राज्यः, कृष्णः ।

बाणः – १ = गोस्तनः, बाणासुरः, केवलः,
काण्डः; बाणा – २ = बाणमूलम्;
१, २ = नीलिका ।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

बालः (वालः) - = कचः, अश्वपुच्छः, गजपुच्छः;
बाला - २ = हरिद्रा, मल्लिका, त्रुटिः; १, २, ३ मूर्खः, बालकः।

बीभत्सः - १ = अर्जुनः, बीभत्सरसः; १,२,३ = क्रूरः, भयङ्करः।

ब्रह्मा - १ = धाता, ब्राह्मणः, ऋत्विग्भेदः;
३ = वेदः, तत्त्वं, तपः।

भगः - १ = सूर्यः; ३ = श्रीः, योनिः, वीर्यम्, इच्छा, ज्ञानं, वैराग्यं, कीर्तिः, माहात्म्यम्, ऐश्वर्यं, यत्नः, धर्मः, मोक्षः।

भूतम् - ३ = उचितं, पृथिव्यादिपञ्चकम्, सत्यम्, १, २, ३ = प्राणी, अतीतकालः, सदृशं, प्राप्तम्।

भूरिः - = कृष्णः, शिवः, ब्रह्मा, २ = सुवर्णम्; १, २, ३ = अधिकः।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

भोगवान् १ = सर्पः, भोगवती – २= सर्पनदी, सर्पपुरी ।

मत्सरः – १ = मात्सर्यं, क्रोधः; मत्सरा - २ = मक्षिका; १, २, ३ = कृपणः, मात्सर्ययुक्तः ।

मधुः – १ = वसन्तः; दैत्यविशेषः, चैत्रमासः, वृक्षविशेषः; ३ = मद्यं, पुष्परसः, क्षौद्रं, क्षीरं, जलम् ।

मन्दः – १ = शनिः, गजविशेषः; १, २, ३ = अल्पः, मूर्खः, भाग्यहीनः, शिथिलः, स्वच्छन्दः, रोगी ।

मन्दिरः – १ = समुद्रः; ३ = नगरम्, अगारः ।

महान् – १ = श्रेष्ठः; महती – २ = वीणाविशेषः; ३ = राज्यम्; १, २, ३ = भूरिः ।

मात्रा – २ = कर्णभूषणं, वित्तम्, अक्षरपरिमाणम्, अल्पपरिमाणम्; ३ = कार्यम्, अवधारणम् ।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

मित्रः - १ = सूर्यः; २ = सुहृत् ।

युगः - १ = यानाद्यङ्गम् ; ३ = युग्मं, कृतादि-
युगम् ।

रणः - १ = रवः, कोणः; १, ३ = समरः ।

रसः - १ = स्वादः, रागः, शृङ्गारादिः, द्रवः,
वीर्यम् ; रसा - २ = भूमिः, शल्य-
की, जिह्वा, कङ्गुः ।

रिष्टः - १ = खड्गः, फेनिलः; ३ = क्षेमम् ।

रेफः - १ = 'र' इत्यक्षरम् ; १, २, ३ =
कुत्सितः ।

लघुः - २ = निस्सारा, मनोज्ञा, पृक्कौषधम् ;
३ = कृष्णम्, अल्पं, शीघ्रम् ;
१, २, ३ = इष्टः, अल्पः ।

लोलः - १ = चलः, सतृष्णः; लोला - २ =
लक्ष्मीः, रसना; १, २, ३ = चञ्चलः ।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

वज्रः - १, ३ = हीरकं, पविः; वज्रा - २ =

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

स्नुही, गुडूची; वज्री - २ = स्नुह्यन्तरम् ।

वरः - १ = जामाता, देवाद्वृतम्, विटः; ३ = ईषत्प्रियम्, कुङ्कुमम्; १, २, ३ = श्रेष्ठः ।

वर्णः - १ = द्विजादिः, शुक्लादिः, यशः, गुणः, कथा, स्तुतिः; १, ३ = भेदः, रूपम्, अक्षरं, विलेखनम् ।

वर्षः - १ = जम्बुद्वीपादिः, भारतादिः, संवत्सरः, वृष्टिः; वर्षाः - २ ब. व = वर्षाकालः ।

वसुः - १ = देवभेदः, अग्निः, रश्मिः, राजा; ३ = रत्नं, धनम्, औषधम्, स्वर्णम्; १, २, ३ = मधुरः ।

वामः - १ = सुन्दरः, प्रतिकूलः, हरः, कामः, पयोधरः; वामा - २ = सुन्दरी स्त्री; वामी - २ = [illegible], बहुवा, रासभी,

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

करभौ; ३ = सुन्दरं, प्रतीपं, द्रविणम्।

वारः - १ = समूहः, अवसरः, रव्यादिसप्तवासराः; ३ = मद्यभाजनम्।

वार्ता - २ = वृत्तिः, जनश्रुतिः; १, २, ३ = आरोग्यं, दुर्बलम्।

वितानः - १, ३ = यज्ञः, विस्तारः, उल्लोचः; १, २, ३ = तुच्छः, मन्दः।

विवस्वान् - १ = देवः, सूर्यः; विवस्वती - २= सूर्यनगरी।

विषाणः - १, २, ३ = पशुशृङ्गः, गजदन्तः; विषाणी - २ = क्षीरकाकोली, अजशृङ्गी; ३ = कुष्टः, ओषधिः।

वृजिनः - १ = केशः; ३ = पापम्; १, २, ३ = कुटिलः।

वृत्तम् - ३ = पद्यं, चरितम्; १, २, ३ = अतीतं, वर्तुलं, दृढम्, अधीतम्।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

वृन्दारकः - १ = देवः; १, २, ३ = मनोज्ञः, श्रेष्ठः।

शङ्खः - १ = निधिः, ललाटास्थि; १, ३ = शङ्खः।

शारदः - १ = संवत्सरः; शारदा - २ = सरस्वती, तोयपिप्पली, सप्तवर्णः; ३ = शस्यम्; १, २, ३ = शरदृतावुत्पन्नः, अप्रतिभः।

शार्वरः - १ = चन्द्रः; शार्वरी - २ = निशा, सन्ध्या, हरिद्रा; ३ = घोरं तमः; १, २, ३ = घातुको मृगः।

शितिः - १ = निशितः, भूर्जवृक्षः; १, २, ३ = शुक्लः, कृष्णः।

शिवः - १ = हरः, वेदः, कीलः; शिवा - २ = गौरी, क्रोष्ट्री, आमलकी; ३ = मोक्षः, सुखं, भद्रं, जलम्।

शुचिः - १ = अग्निः, ग्रीष्मर्तुः, आषाढमासः,

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

शृङ्गाररसः, मन्त्री, ज्येष्ठः;
१, २, ३ = शुद्धः, धवलः ।

शूलः - १, ३, = रोगः, त्रिशूलम् ; शूला -
२ = वेश्या ।

श्यामः - १ = कृष्णवर्णः, हरिद्वर्णः, अक्षयवटः,
मेघः; श्यामा - २ = षोडशवर्षा
कन्या, रात्रिः, सोमलता, यमुना;
३ = मरिचं, सिन्धुलवणम् ; १,
२, ३, = कृष्णवर्णयुक्तः, हरिद्वर्ण
युक्तः ।

श्रीपर्णी - २ = शाल्मलिः, हठः; ३ = कमलम ,
अरणिः ।

श्वेतः - १ = द्वीपविशेषः, पर्वतविशेषः; श्वेता-
२=वराटिका, काष्ठपाटली, शङ्खिनी;
३ = रूप्यम् ; १, २, ३ = शुक्लः ।

सत्त्वः - १, ३ = प्राणी; ३ = वस्तु, प्राणः,
गुणः, विशेषः, बल, स्वभावः,
निश्चयः ।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

सन् - १ = साधुः, धीरः, शिष्टः; सती - २ = साध्वी, पार्वती; १, २, ३ = मान्यः, सत्यम्, विद्यमानः।

समानः - १ = नाभिस्थो वायुः; १, २, ३ = पण्डितः, तुल्यः, मुख्यः।

सरस्वान् - १ = नदः, समुद्रः; सरस्वती २ = वाणी, नदी।

सहाः - १ = हेमन्तर्तुः, मार्गः; ३ = बलं, ज्यौतिषम्।

संस्कृतम् - ३ = संस्कृतभाषा; १, २, ३ = कृत्रिमम्, उत्तमम्, भूषितम्।

सारः - १ = बलं, स्थिरांशः, जलं, घनः; ३ = न्याय्यम्; १, २, ३ = उत्तमः।

सारङ्गः - १ = चातकः, हरिणः, गजः; १, २, ३ = शबलः।

सिन्धुः - १ = सिन्धुदेशः, सिन्धुनदः, समुद्रः; २ = नदी।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

सुरभिः - १ = चम्पकं, जातीफलं, वसन्तः;
२ = गोविशेषः।

सूक्ष्मः - १ = अणुः; ३ = कपटम्, अध्यात्मम्;
१, २, ३ = अल्पकः।

सूना - २ = पुत्री, वधस्थानं, गलशुण्डिका;
३ = प्रसवः, पुष्पम्।

स्थाणुः - १ = शिवः, कीलः; १, ३ = स्थिरः।

स्वः - १ = आत्मा, ज्ञातिः; १, ३ = धनम्;
१, २, ३ = आत्मीयः।

हरिणः - १ = सारङ्गः; १, हरिणी - २, ३ =
शबलः।

हायनः - १ = अर्चिः, व्रीहिविशेषः; १, ३ =
वर्षः।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

★

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

५ सङ्कीर्णाध्यायः ।

संख्यावाचकाः

एकः - १	एका - २	एकम् - ३
द्वौ - १	द्वे - २	द्वे - ३
त्रयः - १	तिस्रः - २	त्रीणि - ३
चत्वारः, चतुरः - १	चतस्रः - २	चत्वारि - ३

पञ्च - १, २, ३

षट् - १, २, ३

सप्त - १, २, ३

अष्टौ, अष्ट - १, २, ३

नव - १, २, ३

दश - १, २, ३

विंशतिः - २

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

त्रिंशत् - २

चत्वारिंशत् - २

पञ्चाशत् - २

षष्टिः - २

सप्ततिः - २

अशीतिः - २

नवतिः - २

शतः - १, शतम् - ३

सहस्रः - १, सहस्रम् - ३

लक्षा - २

कोटिः - २

अयुतः - १, अयुतम् - ३

प्रयुतः - १, प्रयुतम् - ३

शङ्कुः - १, ३

(शतात् परं दशेभ्योऽन्ये संख्यावाचकाः नपुंसकलिङ्गाः भवन्ति ।)

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

परिमाणवाचकाः

प्रस्थः - १, प्रस्थम् - ३

द्रोणः - १, द्रोणम् - ३

आढकः - १, आढकम् - ३

खारी - २

मानिका - २

कुडवः - १

(अन्ये परिमाणवाचकाः पुँल्लिङ्गे भवन्ति ।)

धान्यवाचकाः

धान्यवाचकाः पुंसि बहुवचने भवन्ति ।

यवाः, गोधूमाः, श्यामाकाः, नीवाराः ।

माषाः, मसूराः, मुद्गाः, तिलाः - ।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

समासाः

तत्पुरुषसमासः —

तत्पुरुषसमासे उत्तरपदं यस्मिन् लिङ्गे भवति, समस्तं पदं तस्मिन् लिङ्गे भवति।

उदाहरणम्	अपवादः
राजपुरुषः - १	गृहस्थूणम् - ३
सूर्यपुत्री - २	शशोर्णम् - ३
चोरभयम् - ३	कर्कटरज्जुः - १, २
अर्धपिप्पली - २	
सेनासुराच्छायाशालानिशान्तः तत्पुरुषः - २, ३	
ब्राह्मणसेना - २	ब्राह्मणसेनम् - ३
यवसुरा - २	यवसुरम् - ३
कुड्यच्छाया - २	कुड्यच्छायम् - ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

गोशिशा - २ गोशिशम् - ३

श्वनिशा - २ श्वनिशम् - ३

राजपर्यायपूर्वः अमनुष्यपूर्वः सभान्तः तत्पुरुषः ३

राजसभा - २ नृपसभम् - ३

चन्द्रगुप्तसभा - २ इनसभम् - ३

ईश्वरसभम् - ३

रक्षस्सभम् - ३

पिशाचसभम् - ३

पूर्वपदार्थबाहुल्ये छायान्तः तत्पुरुषः - ३

इक्षुच्छायम् - ३

शरच्छायम् - ३

अपन्थाः - १ अपथम् - ३

पूर्वाह्णः - १

मध्याह्नः - १

पुण्याहः - १

सुदिनाहः - १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

त्रिपथम् – ३

चतुष्पथम् – ३

विपथम् – ३

कर्मधारयसमासः

कर्मधारयसमासेऽपि उत्तरपदं यस्मिन् लिङ्गे भवति, समस्तपदं तस्मिन् लिङ्गे भवति।

उन्नतवृक्षः – १

दीर्घरज्जुः – २

नीलोत्पलम् – ३

विद्वत्तल्लजः – १

पुरुषमर्चिका – २

गोमतल्लिका – २

पण्डितप्रकाण्डम् – ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

द्वन्द्वसमासः

इतरेतरयोगद्वन्द्वसमासे उत्तरपदस्य यल्लिङ्गं भवति, समस्तं पदं तस्मिन् लिङ्गे भवति।

उदाहरणम्	अपवादः
कुक्कुटमयूर्यौ – २	अश्ववडवौ – १ (अश्वश्च वडवा च)
मयूरीकुक्कुटौ – १	
घटपटौ – १	

समाहारद्वन्द्वसमासे एकवद्भावे समस्तं पदं नपुंसकलिङ्गे भवति।

घटपटम् – ३
पाणिपादम् – ३
अहिनकुलम् – ३
गवाश्वम् – ३
कुशकाशम् – ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

द्विगुसमासः

समाहारद्विगुसमासः नपुंसकलिङ्गे एकवचने भवति।

उदाहरणम्

पञ्चगवम् – ३

चतुर्युगम् – ३
त्रिभुवनम् – ३
पञ्चपात्रम् – ३
त्रिरात्रम् – ३
पञ्चरात्रम् – ३
नवरात्रम् – ३

(अन्यत्र द्विगुसमासे अवस्थानुसारं लिङ्गं भवति।)

अपवादः

(अकारान्तोत्तरपदो द्विगु स्त्रियां विरलतया भवति।)

पञ्चवटी – २
त्रिलोकी – २
त्रिभुवनी – २
पञ्चमूली – २
एकाहः – १
द्व्यहः – १
त्र्यहः – १
सप्ताहः – १

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

बहुव्रीहिसमासः

बहुव्रीहिसमासे अन्यपदार्थानुसारं लिङ्गं भवति।

पटुभार्यः – १

कृतभोजना – २

लब्धोदकम् – ३

अव्ययीभावसमासः

अव्ययीभावसमासः अव्ययम् भवति।

यथाशक्ति – 0

अनुरूपम् – 0

अतिनिद्रम् – 0

अधिहरि – 0

उपकृष्णम् – 0

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

संशोधनम्।

अवधेयांशाः –

११ नपुंसकलिङ्गे दीर्घान्तः शब्दो नास्ति।

१२ केचन हलन्तस्त्रीलिङ्गशब्दाः आकारान्ता अपि भवन्ति। यथा – वाक् – वाचा; निट् – निशा; दिक् – दिशा।

पृष्ठम्	पङ्क्तिः	अशुद्धम्	शुद्धम्
0	5	मिहस्ति	मिहास्ति
1	10	ग्रीवा – १	ग्रीवा – २
2	11	आपः – १	आपः – २
3	15	भूमि " १	भूमि " २
8	14	सामग्रयम्	सामग्र्यम्

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

10		10	करीषाग्निः ।	(करीषाग्निः)
13	वामपार्श्वे	4	निदाधः	निदाघः
13	,,	10	चोपधः १	छोपधः १
16	,,	6	उर्णा	ऊर्णा
20	,,	14	नितग्बः	नितम्बः
21	दक्षिणपार्श्वे	1	भोषधः	भोपधः
21	वामपार्श्वे	1	दाडिमी ३	दाडिमी २
23	दक्षिणपार्श्वे	4	वृच्छ्रम्	कृच्छ्रम्
25	वामपार्श्वे	15	वस्त्रा	वरत्रा
29	,,	17	ज्योत्स्स्ना	ज्योत्स्ना
30	,,	17	डकारान्ताः	इकारान्ताः
33	,,	1	ईकारान्ता १	ईकारान्ताः २

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

37	,,	13	गृणवान्	गुणवान्
39	,,	12	वत्मा १	वर्त्म ३
41	दक्षिणपार्श्वे	10	लिट् १	लिट् १, ३
42	,,	11	अनन्ता १	अनन्ता २
48	,,	16	शत्रुः कार्यम्	शत्रुः, कार्यम्
62	,,	5	सप्तवर्णः	सप्तपर्णः
67	,,	10	लक्षा २	लक्षः १, २, ३

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.

Digitized By Siddhanta eGangotri Gyaan Kosha

रचयितुः अन्यकृतयः ।

१ वाणीविहारः — १०.००

२ सन्धिदर्शनम् — २५.००

३ धातुकोशः — ३०.००

४ संस्कृतशिक्षणम् — ११५.००

५ अव्ययकोशः (मुद्रणाधीनः)

भारतमुद्राप्रकाशनानि ।

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection.